

Utjecaj ruskog društva na oblikovanje Gogoljeve Kabanice

Šporčić, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:565434>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Engleskoga jezika i
književnosti

Ana Šporčić

Utjecaj ruskog društva na oblikovanje Gogoljeve *Kabanice*

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Tina Varga Oswald

Osijek, 2022.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Katedra za teoriju književnosti i svjetsku književnost
Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Engleskoga jezika i
književnosti

Ana Šporčić

Utjecaj ruskog društva na oblikovanje Gogoljeve *Kabanice*

Završni rad

Humanističke znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentor: izv. prof. dr. sc. Tina Varga Oswald

Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 1. rujna 2022.

Ana Šporčić, 0122233186

Handwritten signature of Ana Šporčić in black ink.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POETIKA REALIZMA	2
3. RUSKI REALIZAM	4
4. ŽIVOT I STVARALAŠTVO NIKOLAJA VASILJEVIČA GOGOLJA.....	6
5. RUSIJA U 19. STOLJEĆU	9
6. O GOGOLJEVOJ <i>KABANICI</i>	13
6.1. Poetičke odrednice.....	13
6.2. Fabula i tema.....	15
6.3. Analiza likova	17
6.4. Stil i jezik.....	20
6.4.1. Simbolizam	22
7. ZAKLJUČAK.....	24
8. LITERATURA	25

SAŽETAK

U ovom se radu analiza Gogoljev prikaz društva u *Kabanici* koja je objavljena 1841. godine. U noveli se propitkuje utjecaj ruskog društva na oblikovanje glavnog lika koji se bori sa nepravdnošću društvenog sustava u Rusiji, a ujedno je i žrtva tog istog sustava. *Kabanica* nastoji približiti čitatelju podijeljenost društvenih klasa koje su bile rasprostranjene u 19. stoljeću, u vrijeme vrhunca realizma, kao i ustroj ruske države. Obilježja realizma su objektivnost, istinitost i oslanjanje na razum, ali u Gogoljevoj noveli prisutna su određena odstupanja. Osim toga, u radu se ističe način uklapanja realističke pripovjedne vrste u *Kabanicu* i zbog toga se određuju temeljne značajke realističke književne epohe. Gogolj svojim prikazom opresivnog pojedinca ostavlja veliki trag na daljnji razvitak povijesti književnosti. Utjecaj društva istražuje se kroz izgradnju glavnih sastavnica djela, a to su fabula i tema, likovi te naposljetku stil i jezik.

Ključne riječi: *Kabanica*, Gogolj, Rusija, realizam, društvo

1. UVOD

U ovom radu govori se o ocu ruskog realizma koji je uvelike utjecao na svjetsku književnost, a to je Nikolaj Vasiljevič Gogolj. Kroz Gogoljevu novelu *Kabanicu* analizirat će se kako je rusko društvo utjecalo na oblikovanje glavnog lika. Novela je objavljena 1841. godine i pripada razdoblju realizma, iako se isprepliću i romantični elementi, ali se najavljuje i modernizam.

U prvom poglavlju određuje se značenje razdoblja realizma te se pobliže objašnjava realistička poetika, njezina obilježja, ali i analiza jedne od nacionalnih književnosti, a to je ruska književnost. Ruski se realizam razlikuje u odnosu na englesku i francusku književnost zbog svoje revolucionarnosti i usavršenosti.

Zatim će se prikazati život i stvaralaštvo Gogolja koji je živio za vrijeme nepravedno konstruiranog autoritarnog državnog ustrojstva. Istaknut će se nešto više o njegovom utjecaju na književnost. U radu će se spomenuti i Gogoljeva biografija u kojoj će se reći nešto više o njegovom životu i kako je utjecao na daljnji razvitak ruske književnosti. Bitno je dotaknuti se i njegovog književnog stvaralaštva u kojemu Gogolj kritizira ustrojstvo ruskog društva.

Potom se predstavlja rusko društvo u sklopu državnog ustrojstva u 19. stoljeću. Potrebno je proučiti povijesni dio ruske velesile kako bi se te okolnosti mogle pomnije povezati. Društvo je potlačeno od strane svojih vladara koji imaju autoritarnu moć. Prisutna je stroga podijeljenost između pripadnika više i niže klase, a to označava razliku nekog tko je imućan i utjecajan ili bijedan i siromašan.

Središnji dio započinje analizom fabule i teme u *Kabanici*. Riječ je o siromašnom petrogradskom čovjeku koji živi besciljno, sve dok mu jednog dana kabanica ne promijeni život. Nadalje, u djelu se očituju karakterne osobine likova i njihovi postupci. Fabula nastoji prikazati isječak iz života glavnog lika. Međutim, epilog koji se nadovezuje dokida uobičajen realistički tijek radnje. Kroz navedenu analizu promatra se utjecaj društva na navedene interpretativne elemente.

2. POETIKA REALIZMA

Realizam je jedna od najznačajnijih stilskih epoha koja je ostavila trag u filozofskom, umjetničkom, znanstvenom, književnom smislu, ali i u svagdašnjem govoru. Utjecaj realizma posebice je uočljiv tijekom druge polovice 19. stoljeća u ruskoj književnosti, a već se u prvoj polovici stoljeća pojavljuje u europskoj književnosti. Naziv epohe potječe iz latinskog jezika¹, a upotrebljava se na različite načine. U govoru je netko „realan“ tko se ne zanosi maštanjem, idealima i neostvarivim, dok je u filozofiji „realizam“ naziv za stajalište prema kojem se priznaje zbiljnost općim pojmovima. U književnome smislu taj se naziv odnosi na cjelokupnu književnost u kojoj se naglašeno može razabrati sklonost prema opisivanju zbilje „kakva ona doista jest“. (Solar, 2003: 222) Zbilja je stavljena u središte same epohe te se upravo zbog toga najveća važnost pridodaje prikazivanju same zbilje, kao i njezinom oponašanju. Realisti se pokušavaju približiti znanstvenoj metodi, a to se može potvrditi time da se sve bazira na prikupljanju podataka koji se oslanjaju na provjerene činjenice.

U najužem je pak smislu pojam realizma određen kao književni pravac koji svjesno i namjerno pokušava oponašati stvarnost, nastoji opisati ljude, prirodu i događaje na takav način da se čitatelju čini kako to odgovara nekoj zamisli o tome kakav je zapravo svagdašnji život. (Solar, 2003: 222-223) Može se utvrditi kako se realizam ističe po istinitosti, objektivnosti i zbiljskom pristupu određenoj temi, ali i likovima koji se pojavljuju. Bitno je nadodati kako realizam nastoji što realnije opisati ne samo ljude, već i njihovu svakodnevicu koju proživljavaju. Stoga su realistički likovi prepuni mnogobrojnih karakternih osobina kako bi se čitatelj mogao donekle poistovjetiti s njima i njihovim unutarnjim životima.

Realizmu prethodi romantizam koji se temelji na osjećajnosti i subjektivnosti. Po tome se razlikuju navedene dvije epohe jer je u realizmu razum stavljen ispred osjećaja. Dakle, u romantizmu je naglašena iracionalnost i subjektivnost, dok u realizmu književnici pak nastoje staviti naglasak na objektivnost i fokusiraju se na što vjerniji prikaz istinitosti i stvarnosti. Složena fabula gubi na svojoj važnosti, a u središtu je zanimanja realističke pripovjedne proze analiza tadašnjeg društva, što znači da se sve promatra sa određenim kriticizmom društvenih položaja. Kritičnost i analiza društva razlikuju realističku poetiku od ostalih književnih epoha.

Književna publika također postaje sve raznolikija, pismenost obuhvaća mnogo veće slojeve pučanstva, pa se i sama publika na neki način raslojava: sve je teže govoriti o nekoj obrazovanoj

¹ res, stvar, realis, stvaran (Solar, 2003: 222)

publici čiji bi se ukus mogao držati reprezentativnim za svaku analizu književnosti kao umjetnosti. (Solar, 2003: 254) Samim time što publika postaje sve raznolikija, ona je i željnija nečega što će se isticati u tadašnjoj svjetskoj književnosti, to jest sadržaju s kojim se moguće poistovjetiti u stvarnome životu. Čak je i zadaća same književnosti bila pratiti razvoj i raslojavanje književne publike.

Uspom pučanstva tako zahtijeva prisutnost određenih društvenih klasa u književnim djelima, stoga su likovi u djelima ujedno i predstavnici one društvene klase kojoj i pripadaju. Takvi likovi moraju biti racionalni i znati se nositi sa problematikama materijalizma i aktualnih društvenih standarda. Isto tako realistički likovi moraju biti ambiciozni jer će ih inače njihova okolina obeshrabriti i sputavati. Zato i je vrlo važna socijalno-psihološka karakterizacija u realističkoj prozi jer bez nje ne bi bilo moguće čitatelju percipirati vanjski svijet realističkih likova.

Međutim, vrlo je važno da se u realističkim književnim djelima pisci služe provjerenim činjenicama, a to je moguće postići samo uz racionalnost i objektivnost. Obično je kroz jedan lik prikazana detaljna kritika na cjelokupno društvo kojoj taj lik pripada, te tako čitatelj dobiva prikaz autorove slike realnosti. Karakter likova postepeno se razvija se kroz književno djelo, a pokreće ih socijalna, psihološka i intelektualna motivacija. Likovi nikada nisu crno-bijelo okarakterizirani, nego se čitanjem jasno mogu utvrditi razvoji njihove ličnosti. Pisci se niti ne trude sakriti mane i vrline svojih likova, već ih konstantno ocrtavaju kroz svoja djela. Ujedno su i zastupljeni likovi svih društvenih klasa i staleža, čime se ponovo ukazuje na važnost realnog prikaza društva. Upravo je to ono što likove realističke proze čini tako jedinstvenima naspram ostalih stilskih epoha književne povijesti.

Pripovjedna je proza dominantno prisutna, dok je poezija zastupljena u manjim tragovima zbog svog opiranja realizmu. Roman je najvažniji književni žanr realizma. Ipak, zastupljene su i kraće prozne vrste poput pripovijetke, novele i crtice. Kritička je spoznaja zastupljena u svim pripovjednim vrstama, a ujedno ima i ključnu ulogu u poetici. „Funkcija je realističkih djela prvenstveno društveno-analitička. Pisac-realist, oblikujući socijalno-psihološki motivirane i društveno reprezentativne karaktere, dovodeći ih fabularno u vezu s drugim karakterima, uspoređujući ih i razvijajući njihove sukobe i dileme, cijelim sklopom realističnoga romana, a u manjem stupnju i realističke novele, vrši zapravo društvenu analizu, pronalazi tendencije društvenih procesa, razotkriva bit odnosa.“ (Flaker, 1986: 68)

3. RUSKI REALIZAM

Nastajanje ruskoga realizma, kao stilske formacije, proces je koji se razvija uglavnom u četrdesetim godinama 19. stoljeća. Vrlo su važnu ulogu odigrala djela slobodnih romantičarskih oblika, to jest Puškinov *Jevgenij Onegin*, Ljermontov *Junak našeg doba* i Gogoljeve *Mrtve Duše*. Navedena su djela postepeno gradila roman kao dominantnu književnu vrstu. (Flaker, 1986: 67)

Ruska je književnost bila jedna od vodećih nacionalnih književnosti u periodu realizma, a s njom su tu titulu dijelile francuska i engleska književnost. Navedenim je književnostima zajednička oštra kritika upućena društvu tadašnjeg vremena, kao i podijeljenost stanovništva u društvene klase. Francuski je realizam smatran kritičkim i društvenim zbog svojih klasifikacija društva i iznošenja građanskih predrasuda. Doduše, engleski se realizam drugačije razvijao od francuskoga jer se dobrim dijelom oslanjao na tradiciju sentimentalnog, ali i humoristično-satiričnog romana 18. stoljeća. (Solar, 2003: 234) Književnost engleskog realizma pretežito je socijalno-etički orijentirana i prvenstveno iznosi problematiku bijede i siromaštva. Ruski realizam odstupa od ostalih nacionalnih književnosti po svom revolucionarnom ispreplitanju zbiljskog i fantastičnog, poput zagrobnog života u Gogoljevima djelima. Iako je realizam prvotno dominirao u francuskoj književnosti, ruska ga je književnost u potpunosti usavršila.

Naglasak u ruskim književnim djelima stavljen je upravo na čovjeka, osnovnog junaka cijele ruske književnosti 19. stoljeća, a radi se o književnosti koja nosila u sebi veliku poruku potrebe očovječenja ljudskih odnosa. (Povijest, 1975: 7) Rusko je carstvo bilo izrazito moćno i snažno u periodu realističke epohe, što se naravno odrazilo i na književnost. „Ruska literatura 19. stoljeća nosila je učiteljski karakter, pisci su htjeli biti učiteljima života, pozivali su se na poboljšanje života.“ (Berdjajev, 2006: 78) Književnost ruskoga realizma postaje žarištem ruskih ideologija 19. stoljeća, ona sjedinjuje u sebi filozofsku, ekonomsku i političku misao, podređujući sebi ostale umjetnosti. Zajedno sa književnom kritikom neprestano je u središtu društvenog zanimanja, pa postaje sve više i društvenom snagom koja utire put napretku, ali s kojom moraju računati i nosioci vladajuće klase, a s njima i predstavnici administrativno-birokratskog i policijskog aparata. (Flaker, 1986: 68)

Za ruski su realizam značajne tri faze. Prvu fazu ili *rani realizam* predstavlja naturalna škola s ogleđima i novelama s malim stupnjem beletrizacije zbilje ili pak pripovijestima i romanima koji se konstituiraju iz oblika romantičarskog porijekla. Zatim slijedi *razvijeni realizam* koji prevladava u pedesetim i šezdesetim godinama te se odlikuje prvenstveno romanom karaktera

koji govori o dilemama suvremenog ruskoga intelektualca, a karakterističan je i roman o suvišnom čovjeku koji se sada razvija do svojih najreprezentativnijih oblika. *Visoki realizam* težio je što većim, totalizirajućim oblicima romana, a postupci unutrašnje monologizacije ili ideologizacije prozних struktura prethode i modernoj književnosti. (Flaker, 1986: 69)

Ocem ruskog realizma najčešće se smatra Nikolaj Vasiljevič Gogolj, rođen 1809. godine. „Svi smo mi izašli iz Gogoljeve kabanice“, navodno je - prema legendi – rekao Dostojevski poigravši se nazivom novele *Kabanica* (Šinel'), koja u ruskoj književnosti čini gotovo neku vrstu uzorka daljnjeg književnog oblikovanja, zbog naracije nalik usmenom pripovijedanju, jednostavne fabule, humora koji prelazi u grotesku, te lika sitnog činovnika Akakija Akakijeviča, koji je postao legendarnim tipom gotovo cjelokupne ruske književnosti. (Solar, 2003: 238) I dalje je upitna točnost podrijetla slavne izreke.

Puškin, tvorac ruskog proznog izraza, Gogolju daje fabule za njegova najznatnija djela, a uz to Gogolj iz evropske književnosti preuzima fabulu »putovanja« jednoga karaktera i oko toga putovanja okuplja pojedine dijelove romana. Ali u Gogolja ova fabula ne služi zabavljanju ili da bi se istakao sam karakter (kao npr. u Cervantesa) već u prvom redu opisivanju društva, koje je dao u nizu nakaznih i grotesknih portreta ruske vlastele - tih »dronjaka na čovječanstvu«. (Flaker, 1965: 6) Gogolj je bio podosta hvaljen i od strane drugih književnika. „Turgenjev je smatrao da je Gogolj »čovjek koji je svojim imenom označio epohu« u povijesti ruske književnosti, a Černiševski je posve opravdano pripisivao Gogolju tri temeljne zasluge u toj povijesti: stvaranje ruske proze kojoj je osigurao prevlast nad poezijom, utemeljenje »kritičkoga smjera« i osamostaljenje ruske književnosti od stranih utjecaja.“ (Flaker, 1965: 44)

Ruski su se pisci kompleksno bavili ljudskim životima te su konstantno pokušavali pronaći smisao čovjekova života, ali i njegove borbe s unutaršnjim demonima. U realističkim djelima likovi bi se vječito borili sa nekakvim zlom i nesrećom koja bi ih slijepo pratila. Smisao života bio je učestali motiv među ruskim umjetnicima, a obično je granica između života i smrti bila tanka.

Ruski realizam kao da duguje romantizmu svojevrstu samosvijest i zamisao da književnost može biti toliko sveobuhvatna da u sebe uključi gotovo sve što se tiče stvarnih ljudskih sudbina. Duguje romantizmu često i demonske likove, pa i tehniku rječitog izlaganja sukoba strasti, kao i zaplete koji zbog toga nastaju. Temeljna je značajka ruskog realizma raspoloženje svojstveno ruskim intelektualcima, a to isto raspoloženje oslanja se na duboku opreku između plemstva i naroda i na autohtonu narodnu tradiciju, koja je prožeta uvjerenjem o posebnosti ruskoga načina života, mišljenja i osjećaja. (Solar, 2003: 237)

4. ŽIVOT I STVARALAŠTVO NIKOLAJA VASILJEVIČA GOGOLJA

Nikolaj Vasiljevič Gogolj bio je ruski književnik ukrajinskog podrijetla, a ostavio je značajan trag ne samo u ruskoj, nego i u svjetskoj književnosti. Rodio se 19. ožujka 1809. u selu Soročincima u Mirgorodskom okrugu Poltavske gubernije. Dolazio je iz osrednje imućne ukrajinske obitelji koja je živjela u blagostanju i u toploj obiteljskoj atmosferi. (Stojnić, 1972: 90) Nakon završetka gimnazije želja mu je bila ostvariti se kao književnik, iako u početku u tome nije bio toliko uspješan koliko je mislio da će biti. Pripadao je ne samo povijesti književnosti, nego i povijesti ruskih religijskih i religijsko-socijalnih iskanja. Čak štoviše, bio je jedan od najzagonetnijih ruskih pisaca. Premda je bio jedan od najvećih ruskih umjetnika, on nije realist niti satiričar, kako se ranije mislilo. On je fantast, koji ne prikazuje realne ljude, već elementarne zle duhove, prije svega duha laži, koji je ovladao Rusijom. (Berdjajev, 2006: 78-79)

Gogolj je htio ostvariti svoje umjetničke snove dolaskom u Petrograd, ali nije mu pošlo za rukom da si ostvari svoj davnašnji san da se plasira kao glumac. Cijelog je sebe unosio u svoja stvaranja i pri tome se mnogo selio. Živio je u mnogobrojnim državama za vrijeme života, kao što su Švicarska, Francuska i Njemačka. Međutim, najviše je vremena proveo u Italiji. Za vrijeme svog boravka u Italiji radio je na svome velikom romanu *Mrtve duše*, kojega je prvi dio završio 1841. godine u Rimu. Nakon objavljivanja tog romana godinu kasnije, Gogolj je gotovo deset godina pisao drugi dio, koji je ipak kratko prije smrti spalio. Ostala su sačuvana samo četiri uvodna poglavlja tog drugog dijela i jedno od posljednjih poglavlja. Nakon tajnovitog hodočašća u Jeruzalem Gogolj se 1848. godine konačno vratio u Rusiju te se mučio s umjetničkim svladavanjem idealnosti za kojom je težio u daljnjem toku stvaranja. (Lauer, 2009: 96-97)

U Petrogradu su ga fascinirali prolaznici koji razgovaraju sami sa sobom i »diskretno gestikuliraju« u hodu, a takvi su prolaznici ugrađeni u njegovoj *Kabanici*. (Nabokov, 1983: 16) Umjetnički mu se duh u ovome ruskom gradu potpuno razvio. Jedno od pisama koje je uputio svojoj majci govori nam kako propitkuje ljudsku egzistenciju stanovnika Petrograda. Mladi ljudi su mu se činili vrlo smiješni: neprestano trube kako ne služe radi činova, niti radi nagrada svojih pretpostavljenih – a kad ih se pita zašto uopće služe, neće znati odgovoriti. (Nabokov, 1983: 21-22) Isto kao i glavni lik iz njegove *Kabanice*, Gogolj je također bio činovnik u stvarnome životu, a taj je posao dobio svojim povratkom u Petrograd 1829. godine. Plaća mu je bila podjednako mizerna i teško mu je bilo uzdržavati sebe, a kamoli pomagati obitelji. (Stojnić, 1972: 91-92)

U njegovim su se djelima prožimale usmene predaje ukrajinskog i ruskog podrijetla, a posebno je isticao i važnost prikazivanja istinske zbilje društva svoga vremena. Mladi Gogolj je

prvi u književnosti visoko umjetnički izrazio ukrajinski folklor. (Lukač, 1959: 69) Opus mu je raznolik te je povezivao različite stvari, na primjer, usmenu je predaju povezivao sa fantastičnim i zbiljskim elementima, događanja iz stvarnoga života ukrašavao je mističnim i jezivim elementima, a u isto je vrijeme uspijevao povezati smiješno sa žalosnim. Gogolj, međutim, nije samo utemeljitelj ruskoga realizma, već je ujedno naglašeno grotesknim suodnosima zbiljskoga i fantastičnoga u svojim djelima prethodnik mnogih pojava i u modernoj ruskoj i sovjetskoj književnosti. (Flaker, 1986: 71) No, kod njega je postojao snažan osjećaj demonskih i magijskih snaga. Bio je kršćanin koji je svoje kršćanstvo doživio strastveno i tragično, ali ispovijedao je religiju straha i odmazde. Zanimljivo je istaknuti kako je kršćanski pisac Gogolj bio najmanje čovječan od ruskih pisaca, najmanje čovječan u najčovječnijoj literaturi. Spočetka je vjerovao da je kroz umjetnost moguće postići preobrazbu života, iako tu vjeru s vremenom gubi. (Berdjajev, 2006: 79)

„Kompleksnost Gogoljeve poetike možda najviše dolazi do izražaja pri pokušaju da se njegovo stvaralaštvo ugura u neku od književnopovijesnih ladica.“ (Užarević, 2020: 324) Njegovo stvaralaštvo nalazi se negdje na granici između romantizma i realizma. Gogolj je ruski pisac s bogatim opusom, a svojim djelovanjem pripada ranom realizmu četrdesetih godina 19. stoljeća. Slavna izreka „Svi smo mi izašli iz Gogoljeve *Kabanice*“, koja se pripisuje Dostojevskom, zapravo je postavila uzorak književnog oblikovanja u stvaralaštvu ruske književnosti. Postepeni prijelaz romantičarskih oblika prema realizmu vidljiv je upravo u Gogoljevu opusu, a na njegov rad utjecali su njemački romantičari i ukrajinska narodna predaja.

„Još god. 1835. izlazi i treći zbornik Gogoljeve pripovjedačke proze pod naslovom *Arabeske*. Tematika je ovdje drugačija negoli u prvim zbornicima. Ove novele (*Nevski prospekt*, *Portret*, *Zabilješke luđaka*) s nešto kasnije objavljenim *Nosom* (1836) i konačno duljom novelom *Kabanica* (1841) čine ciklus, što je u literaturi dobio naziv »petrogradskih pripovijesti«. Ove novele predstavljaju još jedan korak na Gogoljevu putu prema realističkom stilu. I u njima ima fantastike, ali je ona podređena stvaranju općega grotesknog dojma što ga dobiva čitalac. U njihovim strukturama dolazi već do izražaja realistička opisnost koja obavlja karaktere - a ti su socijalno motivirani i reprezentativni za suvremeno rusko društvo.“ (Flaker, 1965: 41) U tom ciklusu jasno dolazi do izražaja Gogoljev smisao za opisivanje detalja pri opisivanju petrogradske gradske jezgre i društvene problematike. „Karakteristi u tim prozama socijalno su motivirani i reprezentativni za tadašnje rusko društvo.“ (Leksikon, 2004: 462-463)

Konačno, 1841. godine objavljuje *Kabanicu*. Navedena novela sažeto prati nekoliko kraćih događaja i vodi čitatelja prema neobičnom kraju. Iako je novela kraćeg opsega od romana, to ne umanjuje važnost ovoga djela. Kratkoća novele omogućuje Gogolju efektivno i sažeto prenijeti čitatelju svoju misao o tamnoj strani društva u kojemu živi. „*Kabanica* predstavlja stilski najcjelovitiju realističku Gogoljevu novelu i njome je, prema svjedočanstvu Dostojevskoga pisac utjecao na cjelokupni razvitak ruske realističke književnosti.“ (Flaker, 1965: 41)

Gogolj se vodio realističkim načelom istinitosti pri opisivanju zbilje. Prikaz petrogradskog života, njegovih stanovnika, ulica, činovnika i pasivnih siromašnih ljudi uvelike je opravdao Gogoljevu titulu oca ruskoga realizma. Njegov je kritički duh poprilično oštro nastrojen prema ruskome društvu 19. stoljeća. Tako je i postao glavni uzor Naturalne škole, ishodište realizma. (Lauer, 2009: 97) Sa Gogoljem je u rusku književnost ušao jedan novi vid groteskne fantastike sa već sasvim jasnim nagovještajem budućeg tvorca groteskno fantastičnog književnog junaka. (Stojnić, 1972: 92) Njegovoj će se fantastici vratiti mnogi pisci razdoblja dezintegracije ruskoga realizma početkom 20. stoljeća. (Flaker, 1965: 44)

Nikolaj Vasiljevič Gogolj umire 1852. godine u Moskvi, a u njegovoj je ostavštini pronađena *Autorova ispovijest*, posthumno objavljena 1855. godine, koja još jednom pojašnjuje kako Gogolj sam sebe nikada nije smatrao „realističnim“, nego uvijek „metafizičkim“ autorom. Prikazivao je banalnost života kako bi probudio čežnju za duševnim mirom, a to će sljedeće generacije posve drukčije vrednovati. (Lauer, 2009: 97) Utjerao je daljnji pravac u razvitku ruske književnosti, ali i šire.

5. RUSIJA U 19. STOLJEĆU

Rusija se ističe po svojoj ogromnoj zemljopisnoj površini zbog koje se smatra jednom od najvećih država u svijetu. Njezina veličina svakako opravdava njezinu superiornost, a državno je ustrojstvo nešto po čemu se odstupa od ostalih država. Za razliku od ostalih demokratskih država, u kojima svi građani sudjeluju pri donošenju odluka, dok u ovoj velesili to nije slučaj. Rusiji je kroz povijest krajnji cilj bio uspostaviti vladavinu jednog čovjeka koji će imati izvršnu moć nad svojim narodom, što je i ostvareno osnivanjem Ruskog carstva koje je potrajalo dva stoljeća.

Carstvo je osnovano u 18. stoljeću, a naposljetku se raspalo u 20. stoljeću zbog postepenog slabljenja utjecaja. Međutim, caristička država u 19. stoljeću bila je prvenstveno nadnacionalna država; a ne jedna od onih nekoliko nacionalnih država koje su izgradile svoje carstvo. Osnovni je zahtjev Ruskog carstva bila lojalnost caru i njegovoj dinastiji. (Service, 2014: 50) Jedan od najpoznatijih ruskih careva svakako je bio Nikola I. On se podosta oslanjao na administrativni aparat i policiju. S obzirom da je čovjek bio podređen državi, nije bilo mnogo opcija u suprotstavljanju takvom režimu jer se ipak gledalo na korist općeg dobra cjelokupne zajednice, a ne čovjeka kao jedinice, međutim, car je bio iznimka tog pravila.

Ambiciozne želje za vlašću svakako su nešto po čemu se Rusija uvijek isticala jer je ona najbitnija stavka u njihovom ustrojstvu. Država je svoju apsolutnu moć prikrivala pod izlikom opstanka poretka u državi, kao i samog carstva. „Kod Rusa je osobit odnos prema vlasti.“ (Berdjaev, 2006: 135) Društvo je u potpunosti podređeno vlasti, stoga se može reći kako niti jedan pojedinac nije u stanju nadjačati ruski sustav vlasti. Narod svjesno pristaje biti podređen takvom načinu života. Drugim riječima, rast državne moći isisavao je sve sokove iz ruskog naroda. Cijelo 19. stoljeće inteligencija se bori s imperijom, ispovijeda ideal bez države i bez vlasti. (Berdjaev, 2006: 136) Dakle, društvo je vječito bilo u sukobu s represivnom državom. U takvom je sustavu nemoguće vršiti pravdu i uspostaviti zadovoljstvo među narodom.

Institucije državne vlasti svakodnevno su odlučivale o životima građana donoseći zakone i druge pravne akte, kreirajući politike i donoseći odluke koje utječu na državu i društvo. Vlast pokušava nametnuti svoje vlastito viđenje državne politike i svoje vlastite interese, a pri tome nastoje maksimizirati svoju korist i učiniti svoju moć što dugotrajnijom i većom. (Boban, 2017: 31) Ironično, vladari su sebe smatrali patriotima jer su sva svoja djelovanja pripisivali održavanju nacionalnog interesa, što nikako nije bio slučaj tadašnje situacije. „Državna vlast je zlo i prljavština. Vlast pripada narodu, ali narod se odriče vlasti i prenosi puninu vlasti na cara. Bolje je da jedan čovjek bude uprljan vlašću, nego čitav narod. Vlast nije pravo, već tegoba, breme.“

(Berdjaev, 2006: 136) Vrhovna vladavina iziskuje od pojedinca da stavi dobrobit države prije svojih sebičnih interesa, što i nije tako jednostavan zadatak jer ti isti interesi pomute um visokopozicioniranim osobama koji provode svoju vlast.

Jedan od najvažnijih gradova u Ruskom carstvu svakako je bio Petrograd. Taj je grad doživio veliki industrijski razvoj tijekom 19. stoljeća, ponajprije zbog bolje povezanosti s ostatkom Rusije. Drugi je grad po veličini, odmah nakon Moskve, a čak je dva stoljeća bio i glavni grad Rusije. (Britannica.com) Glavni grad u Rusiji podigao je genijalni tiranin u močvari, na kostima robova što su ga trunule u močvari; tu je bio korijen njegove neobičnosti – i prvotna mana. Grad je tako stekao reputaciju neobičnosti koju je zadržao gotovo sto godina, a izgubio ju je tek kad je prestao biti prijestolnica carstva. (Nabokov, 1983: 17) Kako je Rusko carstvo napredovalo, tako je rastao i broj gradskog stanovništva pa se počeo povećavati i broj trgovaca, činovnika i dobavljača drugih proizvoda i usluga. Gradovi su bili puni industrijaliziranog života. (Service, 2014: 47)

Bez obzira na modernizaciju koja je bila prisutna u Rusiji i teritorijalna osvajanja, država je htjela zaštititi svoju moć i održati strahopoštovanje podređenih. Nisu davali neke posebne povlastice građanskoj klasi kako se isti ne bi uzdigli i poželjeli zgrabiti dio moći koju država posjeduje, stoga su ljudi bili poprilično ograničeni u društvu. „Od Carstva je naoko najviše dobio ruski narod; ali nacionalna svijest među Rusima bila je tek neujednačeno razvijena, dok su lokalne tradicije i lojalnosti bile i dalje vrlo utjecajne.“ (Service, 2014: 49) Građanstvo je uza sve to bilo i slabo plaćeno kako bi ih država mogla lakše kontrolirati, a radna disciplina bila je obvezna i bespogovorna. „U ruskom carstvu na djelu je, dakle, bio dubok rascjep između carske vlasti i carskih podanika; glavnoga grada i pokrajina; školovanih i neškolovanih; zapadnih i ruskih ideja; bogatih i siromašnih; povlaštenosti i represije; suvremene mode i drevnih običaja.“ (Service, 2014: 48) Uz razvoj gradova počinje se razvijati sloj obrazovnog i poduzetničkog građanstva koji je bio nositeljem industrijalizacije koja je utjecala i u kulturalnom smislu na najzapadniji ruski grad Sankt Peterburg. (Boban, 2017: 255)

Društvo, koje je bilo nemoćno u borbi protiv političkog ustrojstva, nikako nije napredovalo već je konstantno nazadovalo. Državni je ustroj odigrao veliku ulogu pri oblikovanju ruskog društva. Vladala je opresija, nepravda i dehumaniziranost od strane državnog ustrojstva prema građanima. Narodu nije odgovarao režim njihove države, niti ustroj samoga društva kao takvog. „Narod se suprotstavljao sad inteligenciji i obrazovnoj klasi, sad dvorjanstvu i vladajućim

klasama.“ (Berdjaev, 2006: 100) Građanska se situacija nije mijenjala bez obzira na razvitke većih gradova u Rusiji, stoga se niti ne može govoriti o poboljšanju društva kao zajednice.

Kao da podređenost državi nije bila dovoljna, društvo je međusobno bilo odijeljeno višim i nižim klasama. „Niže klase nisu imale nikakvog načina da sudjeluju u političkom životu osim terorizma.“ (Boban, 2017: 25) Narod je gladan, imanja su im uništena, nemaju dovoljno novca za osnovne životne potrebe, dugovi se ne mogu otplaćivati. S druge strane, pripadnici više klase živjeli su sasvim lagodan život bez briga kako će preživjeti. Oni koji su bili potlačeni svjesni su načina života kojim su primorani živjeti. Poslušnost i podređenost slijepo su se ohrabivali, a ujedno su bili i obveza svakog Rusa, čiji bi prekršaj bio strogo kažnjiv za primjer ostalima. Povlaštenima je, dakako, odgovarao takav nadmoćan ustroj, dok je malograđanstvo vječito bilo žrtvom tog sustava i nikako im nije odgovarala tolika represija, ali nisu ni mogli promijeniti situaciju u svojoj državi. Bili su svjesni koliko su zapravo nevažni naspram cjelokupnog državnog sustava, ali i dalje nisu htjeli živjeti u imperiji koja im je bila nametnuta.

Međutim, ljudskost je ipak opstala u svoj toj silnoj neljudskoj sili. Stanovnici Rusije nisu podnosili smrtne kazne i okrutna kažnjavanja, a i žalili su prijestupnike. Nisu vjerovali u zapadni kult hladne pravednosti jer je za njih čovjek bio iznad principa vlasništva. (Berdjaev, 2006: 85) Nezadovoljstvo je samo raslo situacijom u državi prepunoj restrikcija koje se nisu mijenjale. Ljudi su državnu instituciju počeli smatrati zastarjelom te su se društveni sukobi samo nastavili nizati, dok je u isto vrijeme raslo opće nezadovoljstvo, sve dok se carstvo, u konačnici, nije raspalo.

To je bila zemlja u kojoj se gušila svaka pojava slobodne misli i političkoga djelovanja, stoga je upravo književnost preuzela na sebe ulogu političara, filozofa, sociologa i moralista; ona je bila jedina relativno slobodna tribina za izražavanje društvene misli. U tome je ležao njen veliki zadatak, kao i odgovornost. (Flaker, 1965: 5) Neizbježno je da takvo dehumanizirano državno ustrojstvo ostavi trag u ruskoj svakodnevnici. Mnoga su poznata djela nastala zahvaljujući bezizlaznoj situaciji u kojoj se država nalazila. „Ruskoj literaturi, kao i ruskoj kulturi uopće, odgovarala je ogromnost Rusije, ona je mogla nastati jedino u ogromnoj zemlji, s neobuhvatnim horizontima, ali ona je to povezivala s imperijom, s državnim vlašću.“ (Berdjaev, 2006: 136)

Čak niti religija nije bila pošteđena državnog uplitanja. Tradicija je imala važnu ulogu u ruskome društvu i svako je njezino otuđivanje bilo kažnjivo i smatralo se uvredljivim. „Car i njegova crkvena hijerarhija tražili su od Ruske pravoslavne crkve poslušnički, mračnjački tradicionalizam i imali su ovlasti da upravo to i osiguraju.“ (Service, 2014: 50) Doduše, u demokratskoj državi tome uplitanju nikako ne bi trebalo biti mjesta. Demokracija je ruskom

narodu jedna velika nepoznanica, što se i vidi u svim aspektima života ruskoga društva u 19. stoljeću.

Narodu svakako nedostaje sloboda u svakom smislu te riječi, počevši od duha do misli, što je ruskim piscima i poslužilo kao inspiracija u stvaranju njihovih djela i kritiziranju vlasti kao takve te su tako i nastala neka od najslavnijih ruskih djela iz epohe realizma. Ruski su se umjetnici nastojali suprotstaviti državnom ustroju kroz svoje stvaralaštvo. Nacionalno dobro im je svakako bilo važno, ali pristup države im se nikako nije sviđao, stoga su u svojim opusima oštro kritizirali tadašnje društvo, kao i kulturu u kojoj su živjeli. Socijalna tematika u stvaralaštvu ruskih umjetnika poprilično je istaknuta jer jedino su uz pomoć literature mogli pobjeći od okrutne realnosti. „Njima je ovladala socijalna utopija, strasna vjera da više neće biti bogatih ni siromašnih, da neće biti careva i podanika, da će ljudi biti braća, i napokon, da će stasati čovjek u svojoj visini.“ (Berdjaev, 2006: 101)

Želja za zajedništvom postojala je u tadašnjem društvu, ali bilo je teško ostvariti te iste želje jer se Rusi nisu mogli izboriti za liberalniji sustav niti su mogli nadjačati vlast koja im je bila nametnuta. Slobodna je volja potlačenima, nažalost, bila nedostižna. One koji bi se pobunili protiv države čekala bi ih kazna poput zatvora, progona, roblje ili čak smrt. Autoritarni mentalitet slušanja vladajućih i danas prati rusku političku kulturu. (Boban, 2017: 255)

6. O GOGOLJEVOJ *KABANICI*

6.1. Poetičke odrednice

Kabanica je Gogoljeva novela koja zauzima posebno mjesto u petrogradskim pripovijestima, a objavljena je 1841. godine. Novela donosi priču o malom činovniku i njegovim brigama oko nabavke nove kabanice, a prožeta je otužnim humorom. Njezin otužni fantastični završetak daje cijeloj, već na realističkim temeljima izgrađenoj, pripovijesti ponovno groteskni tonalitet. (Flaker, 1986: 70) *Kabanica* je stvorena na prikladan realistički način koji nastoji analizirati rusko društvo te se Gogolj kroz svoju analizu osvrće na osuđivanje ruskoga mentaliteta. Stvorivši lik Akakijeviča Gogolj je tako postao začetnikom nove „naturalne škole“ koja je sa simpatijom prikazivala ljude iz nižih društvenih slojeva, sitnih kancelarijskih činovnika. (Leksikon, 2004: 463)

U *Kabanici* su vidljivi mnogobrojni elementi realizma. Razdoblje realizma obilježeno je prikazivanjem zbilje, bez ikakvog uljepšavanja. Počevši od oštre kritike društvenog i političkog stanja, Gogolj je istinski uspio predočiti prisutnu situaciju u Rusiji u 19. stoljeću. Nedvojbeno je činjenica koliko je Gogolj, kao stvaratelj u doba realizma, imao odgovornost pri prenošenju te stvarnosti na papir.

Potrebno je propitati zašto je izabrao novelu kao pripovjednu vrstu kojom će prenijeti svoju kritiku upućenu društvu. Novela je, zapravo, nalik isječcima romana te je stoga njezinom kratkoćom zapravo htio brzo i bez okolišanja prodrijeti do čitatelja. Iako je novela kratke strukture, Gogolj je savršeno uspio uklopiti realističan prikaz ruskog društva u svojoj *Kabanici* na vrlo sažet način. Naglasak je prije svega na interpretativnoj-analitičkoj analizi i kritici upućenoj ruskom društvu. To je upravo i primjer karakterističnog realističkog odnosa i zbilje u književnosti realizma. Kritika je, međutim, upućena prema negativnim strana državne vlasti i njihovim zanemarivanjem pripadnika nižih slojeva društva koje je primorano žrtvovati se i odricati se osnovnih životnih potrepa kako bi uspjeli preživjeti u okrutnom i nepravednom svijetu.

Glavnog je lika nastojao prikazati kao biće kojega vodi socijalno-psihološka motivacija i ona mu ujedno uvjetuje način snalaženja u svakodnevnoj okolini. Ponajprije riše život velikoga grada s njegovim ostrim socijalnim proturječnostima. (Leksikon, 2004: 463) Socijalna-psihološka karakterizacija vrlo je važna pa čak i ključna u ovoj noveli. Nažalost, društveni položaj uvjetuje život pojedinca u ruskom društvu i Gogolj je bio svjestan toga. Navedenu je karakterizaciju postigao detaljnim opisima svojih likova, kao što i priliči likovima u realizmu.

Još jedno od obilježja realizma, kao književne epohe, upravo su likovi prikazani kao tipovi, to jest glavni lik novele, Akakijevič, predstavlja tip činovnika u radnoj klasi koji jedva uspijeva preživljavati sa svojim zanimanjem. Bez obzira na bijednu plaću, on i dalje voli svoj posao. Prikazom malog čovjeka ističe se potlačenost ruskog naroda. Radnička klasa u to vrijeme nije bila uopće cijenjena te iz toga razloga Gogolj upućuje oštru kritiku ruskoj administraciji i imperijskom poretku vlasti. Njegovog je lika u noveli siromašnost, nažalost, koštala života. Tek nakon što si je svojim odricanjem uspio priuštiti novu kabanicu, Akakijevič je zaslužio prihvaćenost i poštovanje u svom činovničkom uredu, a ono se gubi istog trenutka nakon što mu je ta ista kabanica ukradena. Tim se činom naglašava ograničenost ljudskog uma jer ista situacija prevladava u Gogoljevo vrijeme. Ljudi su bili poštovani samo ako su bili dobrostojeći i to je bila tužna realnost.

Međutim, u *Kabanici* čitatelj može uočiti kako se u nekim navratima Gogolj ipak odmiče od realizma u ovoj noveli. Na problematiku se ukazuje načelom istinitosti, što je i vidljivo kroz cijelu novelu koja je prožeta događajima s kojima se čovjek može poistovjetiti, ali na samome kraju ubačen je fantastičan motiv koji se, dakako, udaljava od realizma. Nadalje, pripovjedač bi u realizmu trebao biti objektivan, distanciran i sveznajući, a u *Kabanici* se pak pripovijedanje razlikuje po čestim prekidanjem sugovornika kako bi se obratio čitatelju ili ubacio komentar.

Groteska je jedan od najvećih primjera tog odmicanja. “Možda je jedina zajednička crta do sada upoznatih grotesknih objekata njihova nerealističnost. Groteska je uvijek stilizirana (...) Ta je stilizacija disharmonična, često gruba i fantastična. Groteskno i realistično (u smislu prirodnog, naturalističkog, neoblikovanog) pojmovi su koji se isključuju.” (Bahtin, 1978, 41) Drugim riječima, Gogolj je groteskom povezivao inače nespojive stvari kao što su fantastika i zbilja, komično i tužno. Zapravo je negativne društvene pojave htio prikazati na humorističan način kako bi se narugao autoritarnom državnom tijelu Rusije.

Ipak, Gogolj je i na svojoj koži osjetio svu surovost života u Rusiji, i to je doba za vrijeme njegova života nazvao dobom moralnog uništavanja duša, ekonomskog, nacionalnog i socijalnog bespravlja. Borio se sa nepravednom birokracijom, zagušljivim i umrtvljujućim ruskim upravama svoga vremena, baš kao i Akakijevič. (Stojnić, 1972: 91) Gogolju je dozlogrdilo kako su se svi odnosili prema njemu i koliko su ga gazili te ga to povezuje s Akakijevičem. Obojica bivaju razočarani Petrogradom i njegovom nepravednošću.

6.2. Fabula i tema

Društvo je pokretač radnje u *Kabanici*. Bez okrutne državne vlasti i bez društvenog poretka koji ide u krajnost siromaštva ili bogatstva, ne bi bilo niti radnje. Glavni lik Gogoljeve *Kabanice*, Akakijevič, u potpunosti je podređen fabuli, kao i društvu u kojemu živi. Prikazan je kao neprihvaćen i osamljen lik koji predstavlja žrtvu opresivnog sustava administrativnih tijela. Gogolj ovom novelom prikazuje stanje u ruskom društvu na ironičan i humorističan način kako bi čitatelj što jasnije shvatio što mu autor želi poručiti.

Radnja ove novele teče kronološki, a prikazuje se tema besciljnog života malograđanskog čovjeka kojega zanemarivanje društva dovodi do smrti. Čitatelja se uvodi u temu već u uvodu gdje se upoznaje sa životom malog čovjeka činovnika i njegovom osobnošću. Kroz novelu se prati intelektualni, socijalni i psihološki razvoj činovnika s kojim se poistovjećuje i sam autor. „Eh, šta ćemo, kriva je petrogradska klima.“ (Gogolj, 1965: 157) Gogolj se poslužio tom humorističnom opaskom kako bi problematiku stanja u ruskoj državi svalio na vremenske uvjete, a situacija je zapravo bila u potpunosti drugačija. Klima nikako nije kriva za stanje u državi, već ljudi, to jest državno ustrojstvo koje je državu dovelo do okrutnog i nepravедnog potlačivanja nemoćnih.

Akakijevič nije imućan i pripadnik je niže klase društva zbog svoje financijske situacije, a to potvrđuje time što se muči kroz život kako bi preživio. Gogolj se isto tako mučio sa siromaštvom nakon očeve smrti zato što je njegova krhka i boležljiva majka nije bila dovoljno iskusna da preuzme poslove njihova imanja. (Stojnić, 1972: 91) Iako je Akakijevič volio svoj posao, nije mu bilo ugodno u uredu jer su ga „do mile volje smijehu i šalama izvrgli razni pisci, što imaju pohvalnu naviku da se okomljuju na one koji ne mogu gristi.“ (Gogolj, 1965: 157) Rusko je društvo bilo neprijateljski nastrojeno prema ljudima koji nisu bili utjecajnog položaja te čak i okrutno. „Ali Akakij Akakijevič nije odgovarao nijedne riječi, kao da nikoga i nema pred njim; to čak nije nimalo utjecalo na njegov rad: uza sve to dodijavanje on nije pravio ni jedne pogreške u pisanju.“ (Gogolj, 1965: 159) Kroz Akakijevičevu perspektivu Gogolj ukazuje na nemoć potlačenih ljudi i njihovu nemogućnost suprotstavljanja društvu .

S druge strane, život u siromaštvu još je jedan od problema koji je potaknuo Gogolja na osuđivanje ruske države. Ljudi su u 19. stoljeću bili toliko siromašni da su bili primorani gladovati ne bi li si uspjeli osigurati životne potreštine. Međutim, društveni status može značiti granicu između života i smrti kada je u pitanju ruska zima. Akakijeviča je sustigla, nažalost, nesretna sudbina jer mu se poderala i istrošila kabanica bez koje inače ne bi preživio zimu, ali nikoga nije

bilo briga hoće li se smrznuti do smrti jer on je ipak bio samo mali čovjek. Bilo mu je potrebno nekoliko mjeseci gladovanja i odricanja kako bi si priuštio novu kabanicu i sačuvao si život.

Ironija leži u tome što je Akakijeviču njegovo riskiranje života, koje je rezultiralo nabavkom nove kabanice, zapravo odjednom postavilo nevidljivog čovjeka u centar pažnje. Kabanica mu je dala novi smisao života i odjednom se osjećao viđenim, kao da je pronašao svrhu u svome životu. Gogolj tako ukazuje koliko su ljudi plitki i da zapravo posvećuju pažnju potpuno nevažnim stvarima, dok se, primjerice, ne žele pozabaviti represivnim stanjem u svojoj državi.

Ipak, Akakijevičev put do nove kabanice može se protumačiti kao čin hrabrosti jer bez obzira što ga je društvo sputavalo, on nije posustajao u svom naumu. Isto tako Gogolj ističe vrstan primjer pojedinca kojemu je dozlogrdila nepravda u životu, točnije kako se Akakijevič konačno zauzima za sebe kada mu ista ta kabanica biva ukradena, ali taj ga je gubitak slomio jer je u tom trenutku izgubio i ugled koji je tako iznenada stekao. Očajan i ponovno bespomoćan, Akakijevič se uputi administrativnom aparatu u nadi za pomoć kako bi vratio svoju izgubljenu kabanicu i preživio hladnu zimu, ali i kako bi se ponovno osjetio vrijednim. Država mu odlučiti stati na put pri njegovom naumu i podsjetite ga na to koliko su zapravo irelevantni on i njegove želje naspram nadređenih tijela.

Dakle, tu započinje pravi izazov s kojim se Akakijevič treba suočiti, a to je suprotstavljanje opresivnom državnom uređenju. Akakijevič nije heroj koji će spasiti rusko društvo, niti Gogolj poziva svoje čitatelje da se ugledaju na njega. On je samo još jedna kolateralna žrtva neodgovornosti ruskog društva. Potpuno je nemoćan, koliko god pokušavao dokazati suprotno. Jednom kada čovjek okusi pažnju, moć i ugled, povratka više nema. Zato i jesu ruske vlasti toliko opčinjene svojim položajima i ne žele ih ispustiti iz ruku, tako da se niti ne trude zamarati građanstvom i njihovim problemima. Naposljetku, Akakijevič umire sam u vrućici, bez ikoga da oplakuje njegovu smrt. Njegovom smrću Gogolj zaključuje svoju kritiku sa mišlju da će vlast, čak i nakon pobunjenika i njihovih smrti, ostati postojana kao da pobunjenika nikad nije ni bilo:

„I Petrograd ostao bez Akakija Akakijeviča, kao da ga nikad nije ni bilo u njemu. Iščezlo i nestalo biće koje ni od koga nije bilo štice, koje nikomu nije bilo drago (...) biće koje je pokorno podnosilo kancelarijske poruge i bez nekog izvanrednog razloga otišlo u grob, ali kojemu je ipak, makar pred sam konac života, bljesnuo svijetao gost u podobi kabanice, koja mu je na trenutak oživjela ubogi život.“
(Gogolj, 1965: 183)

6.3. Analiza likova

Realistički se likovi ne rađaju takvi kakvi jesu već ih društvo, koje je u ovom slučaju trulo, čini onakvima kakvi jesu. Gogoljeva *Kabanica* progovara o čovjeku koji živi svoj život u sjeni petrogradskoga društva. Nije bio u pitanju čovjek upečatljive pojave, ali ni pretjerano dobre reputacije. Stanovnici toga ruskoga grada ne pokazuju niti malo empatije prema glavnome liku Akakijeviču, ali niti jedni prema drugima međusobno: „Nema ništa mržega od svih mogućih odjela, pukova, kancelarija i uopće svakovrsnih službenih ustanova. Sad već svaki čestit čovjek drži da se u njegovoj osobi vrijeđa cijelo društvo.“ (Gogolj, 1965: 157)

Kroz cijelu novelu glavni lik biva potlačen od strane opresivnog, hladnog i bezosjećajnog društva. Iako je bio školovana osoba, pripadao je najnižoj društvenoj klasi jedva se uzdržavajući sa svojom mizernom plaćom. To ga nije zaustavilo da u potpunosti bio posveti svome zanimanju: „Teško da se igdje mogao naći čovjek koji bi tako živio za svoju dužnost. Premalo je reći da je služio revno, ne — on je služio s ljubavlju.“ (Gogolj, 1965: 160) Prije nego li je obukao novu kabanicu bilo mu je teško i razgovarati s ljudima, imao je čak naviku da uopće ne dovrši rečenice. (Gogolj, 1965: 165)

Iako je bio odličan radnik, nije se uklapao u društvo, a apsolutno nikog nije bilo briga za njega: „Podvornici ne samo da nisu ustajali s mjesta kad je on prolazio, nego ga čak nisu ni gledali, kao da obična muha proljeće kroz čekaonicu.“ (Gogolj, 1965: 159) Njegovi ga suradnici uopće ne poštuju niti ga tretiraju kao sebi ravnoga, bilo na poslu ili izvan njega, ali Akakijevič si nije dopuštao da to utječe na njega. Bez obzira što se nitko nije odnosio prema njemu kao prema ljudskom biću, on se nije dao pokolebati već je ustrajno nastavio obavljati svoje dužnosti. Svoju je neuklopljenost u društvu zamijenio ljubavlju za prepisivanjem, isto kao što su mnogi ljudi u Rusiji nastojali pronaći svoj bijeg od stvarnosti.

S obzirom da Akakijevič nije bio nikakvog plemenitog porijekla, upravo njega Gogolj koristi kako bi ukazao podređenost pojedinca u nepravednom društveno uređenom sustavu. Pripovjedač opisuje kako svi ostali stanovnici Petrograda puno bolje žive od Akakijeviča, čak i onda kad su svi žudili da se rasonode, Akakijevič se nije odavao nikakvoj rasonodi i nitko se nije mogao pohvaliti da ga je ikad vidio na nekoj zabavi. (Gogolj, 1965: 162) Iako je bio činovnik, Akakijevič nije pridavao niti posebnu pažnju svojoj odjeći: „vice-mondura mu nije bila zelena, već nekakve riđastobraš-naste boje, ovratnik je na njoj bio uzan, nizak.“ (Gogolj, 1965: 160)

Ljudi na ulici su se podjednako ophodili prema njemu kao i kolege iz ureda, ali njega to nije pretjerano zanimalo; „uz to je imao osobit dar dok bi hodao ulicom i bezuvjetno bi dospijevao pod nečiji prozor baš u času kad su iz njega bacali svakojako smeće, pa je tako na svom šeširu stalno nosio kore od lubenica i dinja i tome slične tričarije.“ (Gogolj, 1965: 161) Time je vidljiva referencija na činjenicu da njegovo postojanje zapravo nije od nikakve važnosti zajednici kojoj pripada. I on je čovjek od krvi i mesa, ali društvo ga uporno tretira kao da je ološ.

Alkakijevič nije jedini primjer žrtve opresivnog društva u *Kabanici*. Gogolj se kroz krojača Petroviča, zaslužnoga za nastanak nove kabanice, dotiče alkoholizma kao jednog od načina bijega od stvarnosti kojemu su ljudi pokušali pribjeći u zbilji: „Isprva se on jednostavno zvao Grigorij, a bio je kmet nekoga vlastelina; Petrovičem se počeo nazivati od onda kad je dobio otpusnicu i stao prilično žestoko pijuckati na različite svetke, najprije na velike, a poslije bez razlike na sve crkvene svetke, gdje je god u kalendaru bio križić.“ (Gogolj, 1965: 164)

Postoji razlika između krojača Petroviča i Akakijeviča, a to je da se Akakijevič nije ni trudio pobjeći od surove stvarnosti svoga života već je svoje nedostatke nadomještao u poslu, dok se krojač često opijao. Time su dovedeni u kontrast navedena dva lika zbog različitih pristupa surovoj realnosti života. Posao je bila jedina stvar u Akakijevičevom životu kojoj se on posvetio, a onda je prebacio svoju pažnju na skupljanje novca za novu kabanicu.

Proces prikupljanja novca bio je dug i prepun odricanja, ali njega to nije sprječavalo: „Postao je nekako živahniji, čak i čvršći karakterom, kao čovjek koji je sebi već odredio i postavio cilj. S lica mu i s njegovih postupaka sama je od sebe iščezla sumnja, neodlučnost, jednom riječju — sve kolebljive i neodređene crte.“ (Gogolj, 1965: 171) Iščekivanje nove kabanice mu je vratilo smisao životu, ispunjavalo ga je to. Štednja mu se ipak isplatila jer čim ju je navukao prvi put na sebe počeo se osjećati kao da je zapravo dio društva jer odjednom su ga svi počeli primjećivati. No, nije stigao dugo uživati u slavi svoje kabanice jer su mu je ukrali lopovi koje je zatekao na ulici usred noći. Osjetio je kako su s njega svukli kabanicu i jeknuli ga koljenom; pao je nauznak u snijeg i ništa više nije osjećao. (Gogolj, 1965: 176) Pogodila ga je ta krađa jer je bio svjestan koliko mu je odricanja bilo potrebno da bi si ju mogao priuštiti. Bio je svjestan toga da je on mali, nevažni čovjek u društvu gdje preživljavaju samo najmoćniji.

Gogolj prikazuje Akakijeviča ne samo kao žrtvu društvenih klasa, već i kao žrtvu zakonskoga sustava. Na vlasti administrativnog aparata nalazi se bezimeni čovjek koji predstavlja oličenje ruske nehumane države. Kroz nepravedno tretiranje, koje Akakijevič doživljava nakon krađe svoje teško stečene kabanice, Gogolj kritizira tadašnju vlast s podsmjehivanjem nazivajući

glavnog izvršitelja vlasti visokom ličnosti. Kakva je zapravo bila i u čem se sastojala dužnost „visoke ličnosti“, to je do danas ostalo tajnom. Valja znati da je jedan od tih „visokih ličnosti“ tek nedavno postao visoka ličnost, a prije toga je bio nevisoka ličnost. (Gogolj, 1965: 178)

Visoka ličnost nije bila niti malo ugodna prema Akakijeviču te uopće nije pokazivala interes niti empatiju prema njemu, a nakraju mu i odbija pomoći u pronalasku kabanice. Konstantno je vikao na njega, prijetio mu se i bio izrazito bezobrazan: „Obični njegov razgovor s nižima od sebe naginjao je da bude strog i sastojao se od jedva tri rečenice: „Kako se usuđujete? Zna li vi s kim govorite? Jeste li svjesni tko stoji pred vama?“ Uostalom, on je u duši bio dobar čovjek, dobar s drugovima, uslužan; ali generalski čin ga je potpuno zbunio. Nakon unapređenja u generalski čin on se nekako smeo, skrenuo.“ (Gogolj, 1965: 179) Visoka je ličnost zapravo nekada bila dobra osoba, ali ju je državna vlast pokvarila i sada uživa na svom novom položaju. Tim se likom Gogolj izravno izruguje administrativnom aparatu Rusije.

Ni liječnik, koji je bio pripadnik više klase, nije pošteđen Gogoljevih napada. Bez obzira na svoju profesiju zbog koje bi trebao pomagati ljudima, ipak nije htio pomoći nesretnom Akakijeviču i odmah mu proreče da će za jedan i pol dan otići bogu na račun. Zbog tog je čina Gogolj prozvao višu društvenu klasu jer se liječnik, čak i na Akakijevičevoj smrtnoj postelji, podsmjehuje i govori da mu se naruči jelov lijes jer će mu hrastov biti preskup. (Gogolj, 1965: 182)

Niti jedan pripadnik društva nije bio lišen Gogoljeve oštre kritike. Viša je klasa pokvarena isto kao i državna vlast, prema Gogolju. Nažalost, pripadnost određenoj klasi u ruskom društvu određivala je kako će tko biti tretiran u zajednici, a Akakijevič je bio jedna od žrtava svog društvenog položaja. Jedino ljudi sa statusom određene moći mogu nešto promijeniti u državnom ustrojstvu, dok oni nemoćni, poput Akakijeviča, ne mogu ni na što utjecati. Neugledni, neprimjetni i neshvaćeni Akakijevič najobuhvatniji je lik Gogolja. (Stojnić, 1972: 100)

Akakijevič se nakon svoje smrti vraća kao nadnaravno stvorenje u Petrograd i proganja stanovnike kako bi im se osvetio, a osim što ih straši, krade im njihove kabanice „(...) te pod vidom ukradene kabanice svim ljudima, bez obzira na činove i zvanja, svlači s ramena kabanice: s mačjim i dabrovim krznom, va-tirane, bunde od rakunova, lisičjeg i medvjedeg krzna, jednom riječju, svakovrsna krzna i kože, kakve su god ljudi izmislili da pokriju svoju vlastitu kožu.“ (Gogolj, 1965: 184)

6.4. Stil i jezik

U ovoj su noveli zastupljena ispreplitanja romantističkih i realističkih elemenata, ali se djelo također i odmiče od epohe realizma. *Kabanica* čak graniči sa satirom te je pretvorena u grotesku i njezini su fantastični elementi karakteristični za Gogoljev opus. „Kao i u većini Gogoljevog stvaralaštva, tako i u ovome djelu dominira realizam, ali realizam neuobičajenih aspekata. I u ovoj njegovoj pripovijesti dolazi do izražaja karakteristična fantazmagorija koja se prožima sa realističkim modusom njegovih djela. Upravo je to prožimanje fantastičnog i realističnog jedna od glavnih karakteristika i odrednica Gogoljeva stvaralaštva.“ (Bogdanović, 1987: 25)

Čitatelj može primijetiti kako do izražaja dolazi dolazi izrazit smisao za opise detalja, živopisni likovi „malih ljudi“, te humor koji ponekad prelazi u grotesknu hiperboliku, što novelu čini pretečom moderne fantastike. (Solar, 2003: 238) Stilski je uključeno i učestalo korištenje mašte i igre riječi kako bi pažnja čitatelja ostala zadržana. Primjerice, Akakijevičevog su oca zvali Bašmačin, a već se po prezimenu vidjelo da je nastalo od papuče, ali nitko ne zna kada ni kako je nastalo od papuče.

Novelu karakterizira poseban tip naracije koji oponaša usmeno pripovijedanje, jednostavnost fabule, pozornost posvećena detalju kojim se opisuje sredina, a i humor koji gdjekad dobiva satiričku usmjerenost. (Flaker, 1986: 70) Takvim se pripovijedanjem Gogolj htio povezati sa čitateljem kako bi ostvarili što prisniji odnos jer poruka djela sa sobom nosi važnu misao. Gogolj spada među one vanredne rijetke pisce kod kojih bogato obilje detalja nikad ne narušava klasičnu jednostavnost kompozicije. (Lukač, 1959: 77)

Iako je novela kratka i sažeta, Gogolj je uspio u svome naumu da dočara čitatelju kako je ljudima zapravo bilo živjeti u Rusiji za vrijeme 19. stoljeća i što je to zapravo značilo biti pripadnik više ili niže društvene klase. Petrograd je opisan kao birokratska sredina prikazana na satiričan način, a Gogolj se pri tome koristio sasvim jednostavnim jezikom kako bi čitatelj što lakše shvatio njegovu misao.

Komičnost je u djelu učestalo zastupljena, ali na mračan i nerijetko ironičan način. Dakle, jasno su vidljiva ispreplitanja ironije, groteske, humora, fantastike i zbilje. „Gogolj je grotesku doveo do ekstrema.“ (Lauer, 2009: 96) Svojim postupcima konstantno iznenađuje svoga čitatelja, a ujedno ga i zaprepašćuje. Po tim se karakteristikama Gogolj svakako ističe među ostalim književnicima ruskog realizma.

Na samome kraju novele nalazi se epilog koji mijenja njezinu strukturu, a i inače nije svojstven noveli, ali u ovom slučaju naglašava nemoć pojedinca. Epilog tako poprima fantastične elemente kojima Gogolj želi poručiti čitatelju kako se jedino pojava nadnaravnog stvorenja može suprotstaviti beznadnom stanju u ruskoj državi. „Poniženom junaku pružena je mogućnost „osvete“ u fantastičnom epilogu koji ne narušava realističnost novele.“ (Leksikon, 2004: 463) Funkcija epiloga zapravo je izvršenje čina provođenja pravde od strane pojedinca koji biva žrtvom nepravednog sustava.

6.4.1. Simbolizam

Simbolika kabanice skrivena je u noveli i Gogolj navodi čitatelja da ju sam zaključio. *Kabanica* je već sama po sebi oličenje fantastičnog i zbiljskog, a to je spoj koji joj daje dojmljivost i otvara zanimljivu mogućnost da se jedan logično i racionalno završen događaj produži u fantastičnom nastavku priče koji nosi znakovitu simboliku i predstavlja neočekivanu poentu u kojoj je tako izrečena poruka posebno dojmljiva čitatelju. (Merkler, 2002: 117)

Akakijeveva je kabanica služila kao objekt dosjetaka činovnika; čak su joj uskraćivali plemeniti naziv kabanice i nazivali je kapotom zbog svoje čudne građe. (Gogolj, 1965: 163) Njegov mu se kapot poderao, ali nije si mogao priuštiti novi zbog svog siromašnog života. Poželio ju je otići pokrpati kod krojača Petroviča, ali ga je povrijedilo što mu je krojač rekao da se ne može pokrpati jer je loša garderoba. (Gogolj, 1965: 166) To je povrijedilo Akakijeveva i time se ukazuje na činjenicu da ljudi oskudnijega statusa nisu poštovani u društvu.

Kabanica predstavlja čovjekovu želju za pronalaskom svrhe u životu. Unatoč svojoj neimaštini, Akakijevevič je spreman poduzeti sve kako bi nabavio potreban novac. Gogolj je prikazao njegova odricanja pomalo ironično, zato što je čak i u neimaštini Akakijevevič bio spreman odreći se svega samo kako bi ostvario svoju želju. Iako se izgladnjivao noseći u svojim mislima vječnu ideju buduće kabanice, imao je jasno određen cilj ispred sebe zbog kojega je postao živahniji i čvršćega karaktera. (Gogolj, 1965: 171) Njegova je svrha u životu prvenstveno materijalna, čime Gogolj ukazuje na površnost ruskog društva.

Materijalizam je bio jedan od rasprostranjenijih stvari u Rusiji i sretnici su bili oni koji se nisu morali izgladnjivati kako bi si priuštili najosnovnije stvari potrebne za život. Situacija se promijenila u Akakijevevom uredu čim je po prvi puta obukao svoju novu kabanicu, svi su ga odjednom primjećivali i hvalili. Potvrđuje se koliko je društvo zapravo plitko i opsjednuto materijalizmom, što Gogolj jasno daje do znanja čitatelju.

Simbol nove kabanice predstavlja svojevrsni ideal siromašnog pojedinca kojega svi gledaju s visoka bez imalo poštovanja, stoga je kabanica od velike važnosti Akakijeveviču jer se uz pomoć nje počinje osjećati kao da pripada svojoj okolini. Osjećao se kao dio zajednice, poštovano i slobodno pa makar i za to kratko vrijeme što ju je posjedovao. Počeo je izlaziti, biti među ljudima, osjećao se viđenim.

S druge strane, krađa kabanice označava gubitak propusnice u bolji svijet kojega je Akakijevevič, iako to možda nije htio priznati, zapravo tajno priželjkivao baš kao i ostali pripadnici

niže klase. Kabanica mu je omogućila bolji status u društvu. Ironija pak leži u tome što mu je ta ista kabanica ujedno poboljšala, ali i skončala život. Zato Gogolj promišlja o značenju ljudskog postojanja, kako moć utječe na čovjeka i što su sve ljudi spremni učiniti samo kako bi se osjećali superiornije u svojoj koži.

Novela je također parabola o vražjem iskušavanju čovjeka u kojemu se vrag pojavljuje u svakakvim preruhama; ona je varijacija života svetog Akakija i prije svega postavljanje i suprotstavljanje različitih izražajnih kompleksa. (Lauer, 2009: 96) Državna vlast, iako je autoritarna, i dalje je od krvi i mesa. Akakijevičevo mrtvo tijelo ukazuje se visokoj ličnosti kako bi mu se osvetio. „Aha! tu si ti napokon! Napokon sam te ovaj šćepao za ovratnik! Tvoja mi kabanica i treba! Za moju se nisi pobrinuo, i još si me izgrdio — sad mi daj svoju!“ (Gogolj, 1965: 187) U tom trenutku visoka ličnost više nije bila tako neustrašiva i podmukla kao što se prije činilo, te je bespogovorno poslušala Akakijeviča i svukla kabanicu sa sebe.

Gogolj je htio ovim djelom ukazati čitatelju da materijalizam nije garancija za sreću. U Rusiji su novac i ugled možda najpoželjnija stvar koju čovjek može imati, ali strah i teror su još moćnija stvar od toga. Gogolj je na svoj groteskni način skončao novelu i zaključio kako se jedino nadnaravna pojava Akakijevičevog mrtvog tijela mogla suprotstaviti visokoj ličnosti, odnosno državnoj vlasti. Njegova sablasna pojava nakon smrti simbolizira pobunu protiv društvenog ustrojstva autoritarne vlasti.

7. ZAKLJUČAK

Realizam je književna epoha između romantizma i modernizma, a dominira u 19. stoljeću i uz njega se veže oponašanje zbilje onakvom kakva ona doista jest. Književnost se pokušavala ugledati na znanost po načinu prikupljanja podataka. Autori teže objektivnosti, istinitosti i ne zanose se maštanjima niti idealima. To je razdoblje u kojem prevladava pripovjedna vrsta, najčešće u obliku romana, pripovijetke, novele ili crtice. Realizam, kao književna epoha, ostavio je veliki trag na nacionalne književnosti, a posebice na rusku književnost.

Otac ruskog realizma, Nikolaj Vasiljevič Gogolj, jedan je od glavnih imena realizma koji je ostavio veliki trag na daljnji razvoj književnosti. U svojoj *Kabanici* Gogolj razotkriva represivno rusko društvo te kroz lik Akakijeviča opisuje kako takav život može utjecati na pojedinca koji je nemoćan protiv okoline. Njegov je lik žrtva društvenog sustava, i materijalno, i psihološki, te na kraju i smrtno stradava zbog toga. Ipak, Akakijevič nije jedina žrtva ruskog društva. Društvo drži isključivo do materijalizma, a ne do međuljudskih odnosa. Socijalni status igra veliku ulogu u čovjekovu životu, odnosno hoće li biti zanemaren, poštovan, nevidljiv ili utjecajan.

Gogoljevo je pak shvaćanje da čovjek može pripadati društvu tek nakon što se uspije uklopiti u sve zadane društvene norme. Ljudima visokog položaja jedino je važan njihov status, a nikako dobrobit ostalog građanstva. Zbog tog nemara mnogi ljudi ispaštaju i ne uspiju dobiti pomoć koja im je potrebna. Prema Gogolju, društveni poredak je nešto čime se društvo najviše okupira. Opisom tragične sudbine Akakijeviča, Gogolj je htio navesti čitatelja na promišljanje o tome ima li suosjećanja prema nesretnicima za koje nitko ne mari u društvu 19. stoljeća jer čak niti sam Akakijevič ne mari za svojom sudbinom. Ipak, neobičan je preokret što se tako pasivni lik poput Akakijeviča odlučio za osvetu društvu koje ga je izgradilo, ali i pokopalo.

8. LITERATURA

1. Bahtin, Mihail Mihajlovič, *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*, Beograd : Nolit, 1978.
2. Berdjaev, Nikolaj Aleksandrovič, *Ruska ideja : osnovni problemi ruske misli XIX. i početka XX. stoljeća*. Zagreb : Demetra, 2006.
3. Boban, Davor, *Politički sustav Rusije*, Zagreb : Plejada ; Sarajevo : University Press - Magistrat izdanja, 2017.
4. Bogdanović, Nana, *Književne analize*, Književna zajednica, Novi Sad, 1987.
5. French, Richard Antony , Doroshinskaya, Yelena Matveyevna , Ioffe, Grigory and McAuley, Mary. "St. Petersburg". Encyclopedia Britannica, 14 Sep. 2021.
<https://www.britannica.com/place/St-Petersburg-Russia> Pristupljeno 15.6.2022
6. Flaker, Aleksandar, *Ruska književnost*, Zagreb : Sveučilišna naklada Liber, 1986.
7. Flaker, Aleksandar, *Ruski klasici XIX stoljeća*, Zagreb : Školska knjiga, 1965.
8. Gogolj, Nikolaj Vasiljevič, *Luđakovi zapisi i druge pripovijesti : (arabeske)*, Zagreb : Matica hrvatska, 1965.
9. Lauer, Reinhard, *Povijest ruske književnosti*, Zagreb : Golden marketing - Tehnička knjiga, 2009.
10. *Leksikon svjetske književnosti*, priredili Detoni-Dujmić, Dunja, Bašić, Sonja, Matković, Vanja, Zagreb: Školska knjiga, 2004.
11. Lukač, Đerđ, *Ruski realisti : kritički realizam*, Sarajevo : "Veseli Masleša", 1959.
12. Merkler, Dunja, *Vodič kroz srednjoškolsku lektiru*, Zagreb : Školska knjiga, 2002.
13. Nabokov, Vladimir Vladimirovič, *Nikolaj Gogolj*. Zagreb : Znanje, 1983.
14. *Povijest svjetske književnosti : Knj. 7*, uredio Aleksandar Flaker, Zagreb : Liber — Mladost, 1975.
15. Service, Robert, *Povijest suvremene Rusije: od carizma do 21. stoljeća*, Zagreb : Sandorf, 2014.
16. Solar, Milivoj, *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb : Golden marketing, 2003.
17. Stojnić, Mila, *Ruski pisci : XIX i XX vijeka*, Sarajevo : Zavod za izdavanje udžbenika, 1972.
18. Užarević, Josip, *Ruska književnost od 11. do 21. stoljeća*, Zagreb : Disput, 2020